

RÉGÉSZETI DOLGOZATOK

AZ EÖTVÖS LÓRÁND TUDOMÁNYEGYETEM
RÉGÉSZETI INTÉZETÉBŐL

6.

DISSERTATIONES ARCHÆOLOGICÆ

EX INSTITUTO ARCHÆOLOGICO
UNIVERSITATIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATÆ

BUDAPEST, 1964.

A prata legionis kérdéséhez

/Előadás a VI. Nemzetközi Limes-Kongresszuson, 1964.szept./

Katonai territoriumok a birodalom nyugati felében az I. sz. elejétől az V. sz.-ig bizonyíthatók. Ezért funkciójuk és helyzetük változatlan maradt. Nem lesz ezért felesleges, ha az idevágó adatokat áttekintjük, hogy egy időben jobban differenciált képet nyerjünk. /1/.

A katonai territoriumra vonatkozó legkorábbi adatkunk a hispániai termináció az I.sz. első évtizedeiből /2/ és a dalmáciai terminus /3/ talán Traianus korából, amely azonban egy flaviuskori vagy korábbi legio-territorium nevéét őrizte meg. /4/. Míg a katonai territoriummal szembeállított földeket e feliratok különbözőképpen /fines, agri vagy roboretum/, a katonai földeket mindig prata-nak nevezik. E következetesen használt kifejezésnek tehát bizonyos jelentőséget kell tulajdonítanunk. A korai idők katonai földjei eszerint túlnyomóan legelőkből és nem szántókból álltak. Ezt bizonyítja az is, hogy Strabon szerint /III 4, 2o/ a hispániai csapatok ellátásról a procuratorok /lovagi rangban/ és nem maguk a csapatok gondoskodtak.

Elkerülhetetlen, hogy ne azonnal az agri vacui militum usui sepositi-ra gondoljunk. /5/. Ezek az agri vacuik nagy területek voltak, mint a legio IIII Macedonica prata-i is Hispániában; /6/ olyan nagy területet /tanta pars campi/, ahol egy egész törzs akart letelepedni.

Ilyen nagy műveletlen földeket csak a legkorábbi megszállási periódusban lehetett fenntartani. A politikai helyzet fokozatosan konszolidálódott, s a prata biztonsági okokból már nem voltak szükségesek, sőt, politikai okokból nem voltak ajánlatosak. A római kormányzat nyilvánvalóan

arra törekedett, hogy a prata-t a senki földjén rendezze be, de éppen a friz epizód bizonyítja Tacitusnál, hogy ez sem volt távlatra alkalmas megoldás. A kérdés csak akkor oldódott meg, amikor a legiókat a birodalom határához helyezték. Feltehető, hogy a legtöbb prata azáltal szűnt meg, hogy csapata eltávozott. Dalmáciában a prata-ból valószínűleg császári birtok lett.

Ezzel kezdődik a második periódus a katonai ter-
ritóriumok történetében. A canabae-organizációkra e periódus-
ban hosszú sor feliratos bizonyítékunk van, /7/ ugyanakkor
egyetlen bizonyítékunk sincsen katonai ter-ritóriumra. Hogy
ilyenek egyáltalán voltak, az csak abból deríthető ki, hogy
a canabae közvetlen közelében municipiumok jöttek létre.
Ez a települési és közösségi kettősség csak ter-ritoriális
kettősséggel magyarázható. A canabae-organizációk formái
jól ismertek. Csupán néhány sajátosságukra szeretném fel-
hívni a figyelmet. A l.d.d.d. formulákból /8/ következik,
hogy a canabenses bizonyos földterületek felett rendelkez-
tek. Ezt a Laberius Maximus-féle horothesia új olvasása
is bizonyítja, /9/ amely szerint a histriai ter-ritórium
határa egy szakáson a canabae Dimenses földjével volt ha-
táros. A canabae-nak tehát saját ter-ritóriuma volt, s e
ter-ritórium jogi helyzetét a regensburgi felirat /10/
a ter-ritórium contributum kifejezéssel határozza meg. A
ter-ritóriumot tehát a katonai igények formális fenntartá-
sával a canabae-nak adták át.

Ezek a contribuált ter-ritóriumok nyilván a had-
seregellátásról gondoskodtak /11/. Nem voltak ezek agri
vacui, hanem megművelt és lakott területek, amelyeket kö-
vetkezetes szóhasználattal már nem lehetett prata-nak,
hanem csak ter-ritóriumnak nevezni./12/

E ter-ritóriumok azonban a hadseregellátás fel-
adatát nem tudták ellátni. Már az I.sz. végén arról érte-

sülünk, hogy a cohors I Hispanorum veterana Moesiában igaz-
állatot hozatott a Haemusból, gabonát viziuton szerzett és
ruháért Galliába küldött osztagot./13/ Ugyanebben az időben
a fiscus felvásárlásairól is értesülünk /Plin. paneg. 29/
és nem sokkal később már megkezdődnek a panaszok a katonák
jogtalan behajtásai miatt. Ha a territoriumok a sereget el-
láthatták volna, akkor az annona militaris sosem vált volna
problémává.

A territoriális seregellátás talán lehetséges lett
volna akkor, ha a territoriumokat latifundiális módon ren-
dezték volna be. A fejlődés azonban a municipális irányt
követte és e fejlődésnek sem a territoriumok katonai jelle-
gének fikciójával, sem municipium-alapításokkal a canabae mel-
lett nem lehetett elejét venni.

A severusi seregreformok e fejlődésből levonták
a következtetést. Ezzel kezdődik a harmadik periódus. A II.sz.
végén megszűnnek a canabae-szervezet bizonyítékai; a canabae
beolvadnak a szomszédos municipiumokba vagy külön municipiu-
mökként autonómiát kapnak, mint Apulumban. Az ujonnan lét-
rehozott legiótáborok mellett a települési kettőség már nem
mutatható ki /pl. Lauriacum/. Ebből következik, hogy a ca-
nabae-kat jogilag is municipalizálták. A kevés kivétel, mint
Mogontiacum, ahol a cives Romani consistentes még a III.sz.-
ban is megvoltak, azzal magyarázható, hogy Mainzban korábban
sem volt meg a közösségi és települési kettőség.

Septimius Severus tehát feladta a seregellátás ter-
ritoriális rendszerét. Ennek helyébe az általános érvényűvé
emelt annona lépett./14/. Mégis voltak még a III.sz.-ban is
canabae-k, amelyeknek lakóit azonban nem canabenses-nek, ha-
nem canabarii-nak hívták. Míg továbbá a második periódusban
sosem hangsúlyozzák a katonai igényt a territoriumokon, ad-
dig Alexander alatt kifejezetten territorium legionis is elő-
fordul. /15/ Míg a második periódusban a canabae lakói a

territoriumon bizonyos jogokat gyakorolhattak, addig a canabarii szorosan a katonasághoz kapcsolódnak és semmiféle szervezetük nem volt. Mindig a tisztek rabszolgáival vagy libertusáival együtt szerepelnek vagy az actores in lustro primi pili feliratain./16/

A harmadik periódus canabaei igen kis települések lehettek, ha egy severuskori feliraton helyreállításuk egyszerűen a canabas refecit szókkal van megörökítve./17/ Lakói nyilván a tisztek rabszolgáiból és libertusaiból kerültek ki. Azt a kis földet, ahol e canabae állt, nevezték a territorium legionis-nak,/18/ a kifejezésből világos, hogy közvetlenül a katonaság alá tartozott.

A közvetett módon katonai, contribuált territoriumok felosztása után tehát egy maradék territorium-rész mégis a katonaságnak jutott. Valószínű, hogy e territorium nagyrésze az auxiliáris táborok körül terült el, ahol vicani consistentes és egyéb jogállású lakosság a III. sz.-ban is kimutatható.

Első pillanatra talán megütközést kelt, hogy a birodalom következetes municipalizálása ellenére territoriumokat tartottak fenn, amelyeken a municipális fejlődés elől minden jogi alap el volt zárva. A katonai territoriumok nem-municipális jellege csak egy jogon kívül álló lakossággal lenne összeegyeztethető. Éppen ezért valószínű az, hogy e territoriumokat csak azért tartották meg, hogy rajtuk a barbár parasztmiliciát mint dediticiusokat letelepítsék. Ott ugyanis katonai felügyelet alatt, autonómián kívül, de szántófölddel ellátva lehetett őket elhelyezni.

A seregellátásban e territoriumoknak nem jutott szerep; a parasztmilícia ellátására szolgáltak. E földekből jöttek létre a későantik limitaneus-földek. Az össze-

kötőkapocs a III. sz. katonai territoriumai és a IV.sz. li-
nitaneus-földek között a diocletianus-kori praedia legionis,
/19/ amely csakugyan nem a legio ellátását szolgálta, ha a
legioknak primipilaris-ai voltak, akik post partum militum
állítottak oltárokat./20/

Ezzel elérkeztünk a lustrum primi pili és a con-
ductorok kérdéséhez. A lustrumot Septimius Severus vezette
be, s ezért kézenfekvő, hogy az annonával hozzuk kapcsolatba.
Nagyon valószínű, hogy a lustrum nem a territorium kiaknáza-
sa céljából jött létre. Mert ott is megtartották, ahol a
legionak biztosan nem volt territoriuma, mint pl. Aquileiában.
/21/ Továbbá nyilván nem véletlen, hogy a későantik civil
seregellátókat - hadtáposokat - primipilaris-nak hívták./22/
Az annona bevezetése után a behajtást közvetlenül a katoná-
ság végezte. Ezt a feladatot lustrumonként a primus pilus
osztotta föl. A különböző seregellátási rezortokkal megbi-
zott katonákat nevezték conductornak, akik e néven már Se-
verus előtt is előfordulnak, mint az ellátmány átvételével
megbízott opera vacantes. /23/ Ezért nem lehettek földbér-
lők, hiszen akkor nem szabadították volna fel őket a szol-
galmi kötelezettségek alól, s az in quaesturam pro conductuone
összegek sem lennének érthetőek./24/

Semmi akadálya viszont annak, hogy a conductoro-
kat a territoriumokra is vonatkoztassuk. A conductor prati
a carnuntumi feliraton /25/ a territorium egy kaszálójának
szénájáért lehetett felelős. Az annona felügyeletét a pri-
mus pilus látta el, akinek hivatalát később a civil primi-
pilaris vette át.

A keleti tartományokat figyelmen kívül hagytam.
Ott nem tudunk katonai territoriumokról. Voltak ellenben nagy
császári /korábban királyi/ földek, amelyek elejétől fogva
jobban elláthatták a sereget, mint a nyugati tartományok ele-
inte fejletlen mezőgazdasága. A korai megszállási periodus-

ban nyugaton biztonsági okokból kiürített területeket adtak a csapatoknak, amelyek a kincstári marhaállomány legelőjeként és gyakorlótér gyanánt egyaránt hasznosíthatók voltak. A husellátás, amely a szállítási nehézségek miatt a legnagyobb probléma volt, ezzel meg volt oldva, míg a többi ellátmányt a császári lovagi procuratora biztosította. E rendszer nyilván nem volt kielégítő. A sereg fokozatos áthelyezésekor a határra ezért territoriumokat hoztak létre, amelyek célja a seregellátás helyben való biztosítása volt. A territoriumok municipális irányú fejlődése miatt azonban ez a rendszer is egyre inkább kérdésessé vált. Septimius Severus a territoriális ellátási rendszert feladta s az annonát vezette be, mint átfogó ellátási rendszert. A katonaság kezén maradt földek célja az volt, hogy jogi keretet biztosítsanak a barbaricum miliciának. E földek mint terrae limitaneae egészen az V.sz.-ig követhetők./26/

Mócsy András.

- /1/ A kérdést részletesen az Acta Antiqua-ban fogom tárgyalni.
- /2/ Összeállította A.Garcia y Bellido: Hommages á L. Herrmann /Bruxelles 1960/378.- További terminust közölt Archivio Esp. di Arqueol. 34/1961/119 alatt. A korábbi feliratok már szerepelnek ILS 2454-2455, 5969 alatt is.
- /3/ ILS 5968. A CIL III 13726 említett prata publica bármiféle közlegelő lehetett.
- /4/ v.ö.A.Betz: Unters.zur Militärgesch. der röm. Prov. Dalmatia /Wien 1939/35 és H.G.Pflaum: Carrières I 161.-

- /5/ Tac. ann. XIII 54-55. Militum usus Tacitusnál "kincstári használat" jelentésben: ann. IV 72, hist. I 89.
- /6/ Lásd a térképet Garcia y Bellido i.h. 380, 4. kép. A legio-tábor helye sem Florus II 33, 48/-IV 12, 48/-ből, sem az un. "agyagitinerárium"-ból nem deríthető ki. Florus a hadjáratról, s nem a későbbi megszállásról beszél, mint erre H.Lieb /Zürich/ hívta fel a figyelmet. Az agyagitinerárium hamisítás: erre vonatkozólag szintén H. Lieb fog bizonyítékokat hozni. A magunk részéről a hamisítvány külső ismérévére mutatnánk rá: az interpunkció a sor alján van kitéve, ami antik feliratnál elképzelhetetlen. - Világos, hogy az összes terminus egyetlen terminációs aktus eredménye: az azonos kivitel és szövegezés ezt biztossá teszik. Az agyagitinerárium hamisítója csak azért találta ki a Legio nevű állomást /egyébként egyetlen találmanya/, mert az ager Iuliobrigensis felé való elhatárolást Florus i. h.-el és a legkorábban ismertté vált ILS 2455 terminussal nem tudta összeegyeztetni; ezeken a prata ugyanis a jóval távolabbi ager Segisamonensis-el határos.
- /7/ Legkorábbi előfordulás ILS 2465.
- /8/ pl. CIL III 1093. 1100. Germania 40/1962/83. H.D'Escurac-Doisy: Hommages á A.Greiner II /Bruxelles 1962/571 sk.
- /9/ D.M.Pippidi előadása a CIL 100 éves fennállásának ünnepén, Berlin, 1963. nov. A horothesia korábbi teljes olvasatát lásd Pippidi: Epigr. Beitr./Berlin 1962/134 skk.
- /10/ CIL XIII 14370¹⁰
- /11/ v.ö.H.v. Petrikovits: Das röm.Rheinland/Köln.1960/66 skk.
- /12/ Territorium minden további megjelölés nélkül CIL III 10305,

- /13/ A Hunt-bridianum, JRS 48/1958/104.
- /14/ D.v.Berchem: Mémoires de la soc. des Antiq.de France
80/1937/117.-
- /15/ CIL III 10489 = ILS 2456. A kifejezés máshol nem fordul elő.
- /16/ CIL XIII 6730 és Mócsy: Acta Arch. 3/1953/189, 3.sz.
- /17/ CIL III 14509.
- /18/ A felirat lelőhelye /balneum a solo territorii legionis/
másodlagos, lásd Kuzsinszky; Bp.Rég.8/1904/164.
- /19/ A.Frova: The Congress of Roman Frontier Studies ed.
D.Birley /Durham. 1952/29 és Szilágyi J.: A dáciai erőd-
rendszer helyőrségei /Bp.1946/ 25, 130.j.
- /20/ An.Ép. 1927, 45; 1957, 287-288.
- /21/ CIL V 808. 8237.Pais: Suppl. CIL V 165.
- /22/ R.MacMullen: Soldier and Civilian /Cambridge-Mass.
1963/61.
- /23/ P.Gen.Lat. 1 = Cavenaile: CPL 106.Ellátmány-átvételi el-
ismervény = P.Lond. 482 = CPL 114. A szöveg értelmezé-
se még ma sincs megnyugtatóan megoldva, újabb értel-
mezések: H.G. Pflaum: Les procurateurs équestres
/Paris 1950/ 156, R.Egger: Anz.Öst.Akad.Wien,1951,225,
MacMullen: i. m. 9, 23. j.
- /24/ BGU 6866A =CPL 122,II v.18. Nem tudjuk, hogy a conduc-
tor kapott-e a manipulus pénztárából pro cuntuctione
különjuttatást, vagy éppen ő fizetett a conductioért.
- /25/ CIL III 14356^{3a}
- /26/ Cod.Theod. VII,15.